ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.923.2-053.6:004.738.5-042.72

DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.3/01>**Асєєва Ю.О.**

Одеський інститут

Міжрегіональної Академії управління персоналом

НЕГАРМОНІЙНІ СТИЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ КІБЕР-АДИКТІВ (ОЧИМА БАТЬКІВ)

Сьогодні кібер-адикція є найпоширенішою формою техногенної адиктивної особистісної реалізації, що не дивно за нинішнього рівня розвитку і достатку продуктів гейм-індустрії. Тому виділення факторів ризику є важливим аспектом профілактичної діяльності у сфері попередження залежної поведінки. Найчастіше до соціальних факторів відносять процеси, що протікають у суспільстві, доступність, ступінь небезпеки, відповідальності, моду, вплив групи, соціальну дезорієнтацію у мікросоціальних умовах. З метою виявлення соціальних факторів, які можуть впливати на формування кібер-адикцій, ми звернули увагу на внутрішньо-сімейні відносини, оскільки сім'я є найближчим і першим кругом соціальної взаємодії, який чинить на формування особистісних якостей найбільший вплив.

Мета дослідження – виявлення особливостей стилів сімейного виховання кібер-адиктів очима батьків.

Методи дослідження: бібліографічний, історичний та психодіагностичний («Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Є.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицькіс), а також структуроване інтерв'ю й методи математико-статистичної обробки даних.

За результатами проведеного аналізу можна визначити, що серед батьків респондентів основних груп виявлено прояви таких стилів негармонійного виховання, як емоційне відторгнення, гіпопротекція, нерозвиненість батьківських почуттів та винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, в категорії від 14 до 15 років виявлено ще і жорстоке поводження з дітьми, а серед батьків респондентів у вікових категоріях від 14 до 15 років та від 19 до 21 року присутні яскраві прояви переваги дитячих якостей.

З огляду на те, що сім'я є лише частиною мікросоціуму особистості, то дослідження соціальних чинників, які можуть стати факторами формування кібер-адикції, триватиме. На наш погляд, чим детальніше буде розглянуто взаємодію із найближчим соціумом кібер-адиктів, тим більше можливих соціальних чинників формування такої адикції буде відокремлено, що дасть змогу урахування їх у розробці профілактичних та психокорекційних заходів.

Ключові слова: кібер-адикції, нехімічна залежність, стилі сімейного виховання, соціальні фактори, кібер-адикти, мікросоціум.

Постановка проблеми. Сьогодні кібер-адикція є найпоширенішою формою техногенної адиктивної особистісної реалізації, що не дивно за нинішнього рівня розвитку і достатку продуктів гейм-індустрії. Тому виділення факторів ризику є важливим аспектом профілактичної діяльності у сфері попередження залежної поведінки. Традиційно фактори ризику як умови, що спонукають до виникнення залежної поведінки, діляться на соціальні та психологічні.

До соціальних належать мікро- і макросоціальні фактори. Фактори ризику на мікросоціальному рівні зумовлені: сімейними стосунками, перебуванням дитини в навчальному закладі, групі однолітків. Макросоціальні чинники визначаються процесами, що протікають у суспільстві, соціально-економічною і політичною ситуацією в країні [1, с. 3–5].

Психологічні чинники включають індивідуально-психологічні аномалії і моральну незрілість особистості, підвищену тривожність, імпульсив-

ність, ще не сформовану «Я-концепцію», відхід від відповідальності, переважання мотивації уникнення, низьку стійкість до емоційних навантажень, вузьке коло і нестійкість інтересів, захопленість і духовних запитів, низьку стресостійкість і недостатню соціальну адаптацію, схильність до ризику тощо [4; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні безліч науковців із різних галузей науки (психології, медицини, соціології та педагогіки) досліджують кібер-адикції, серед них можливо відокремити роботи: К.В. Аймедова, О.Н. Арестова, О.Є. Войскунського, І. Голдберга, О.В. Дорохова, Т.О. Ісакова, М.С. Кисельова, М. Коула, І. Моїсіл, В.Д. Москаленко, О.В. Тарасова, О.В. Худякова, Л.М. Юр'євої, К. Янг та ін. [1; 2; 9; 10].

Формулювання цілей статті. У цій роботі ми приділили увагу групі соціальних факторів, що впливають на формування залежності. Найчастіше до них відносять процеси, що протікають у суспільстві, доступність, ступінь небезпеки, відповідальності, моду, вплив групи, соціальну дезорієнтацію у мікросоціальних умовах. Вказуючи на соціальні причини виникнення адиктивної поведінки, необхідно звернути увагу на роль сім'ї в житті адикта [6; 8; 9; 12–14]. Так, В.В. Москаленком описані деструктивні ролі, які відіграють батьки в дисфункціональних сім'ях: вибагливий батько, який критикує, батько відсторонений, відповідальний батько. Діти в дисфункціональних сім'ях також беруть на себе певні ролі: герой сім'ї, проблемна дитина, втрачена дитина і талісман сім'ї. Спільними особливостями дітей, які виконують усі ці ролі, є: душевний біль, страх, сором та вина, що безпосередньо впливає на схильність дитини до залежної поведінки. Гіпер- або гіпоопіка є ще одним із мікросоціальних факторів, що сприяють формуванню невпевненості у собі, соціальній дезорієнтації, страху невдач і в результаті патологічного формування залежності. Особливо необхідно відзначити стиль виховання батьків, що мають співзалежність, оскільки це одна з основних причин виникнення різних форм залежності у дітей [2; 10].

Мета дослідження – виявлення особливостей стилів сімейного виховання кібер-адиктів очима батьків.

Методи дослідження: бібліографічний (аналіз, систематизація, теоретичних даних та літературних джерел), історичний (дослідження виникнення, формування та розвитку поняття) та психодіагностичний («Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Є.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицькіс) [11], а

також структуроване інтерв'ю, математико-статистична обробка даних проведена за допомогою програми “Microsoft Excel, XP”, і пакета статистичного аналізу SPSS 26.0 для Windows XP [7].

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення соціальних факторів, які можуть впливати на формування кібер-адикцій, ми звернули увагу на внутрішньосімейні відносини, оскільки сім'я є найближчим і першим колом соціальної взаємодії, який чинить на формування особистісних якостей найбільший вплив. А для побудови адекватного сімейного діагнозу з метою подальшого підбору методів психокорекції для респондентів основних груп дослідження було вибрано дві методики «сім'я очима дитини» (Методика «Батьків оцінюють діти» (БОД) І.А. Фурманов і А.А. Аладьїн) і «сім'я очима батьків» («Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Є.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицькіс).

Дослідження було проведено з дотриманням принципів біоетики та деонтології. Основними базами проведення дослідження були: Одеський національний медичний університет; Одеський інститут Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»; КНП «Міська студентська поліклініка» Одеської міської ради, Громадська організація «Асоціація ЛГБТ «ЛІГА». Усім респондентам було оголошено тему та мету наукової роботи, також у ході бесіди неодноразово підкреслювалось, що участь у цьому дослідженні є цілком добровільною і конфіденційною. Респондентам надавалось право не відповідати на будь-які питання і було роз'яснено можливість перервати опитування чи взагалі участь у дослідженні, нічого при цьому не пояснюючи.

Усього в дослідженні взяли участь 559 підлітків, із них 408, які мали певні види кібер-адикцій, та 151 особа, яка надала згоду увійти в групу порівняння (умовно здорові). У цьому дослідженні розглянемо дані, отримані від батьків наших респондентів для адекватності із нашою вибіркою, ми опитали одного із батьків кожного респондента. Для подальшого проведення дослідження нами було відокремлено три блоки батьків наших респондентів залежно від віку, які мали внутрішній розподіл на основну групу та групу порівняння у вікових категоріях: від 14 до 15 років, це ОГЮ1 – 59 батьків юнаків з ознаками залежності; ГПЮ1 – 21 батько юнаків, що віднесені до групи умовно здорових; ОГД1 – 65 батьків дівчат з ознаками залежності; ГПД1 – 25 батьків дівчат умовно здорових; від 16 до 18 років, це ОГЮ2 – 72 батьки

юнаків з ознаками залежності; ГПЮ2 – 26 батьків умовно здорових юнаків; ОГД2 – 76 батьків дівчат з ознаками залежності; ГПД2 – 28 батьків умовно здорових дівчат; від 19 до 21 років, це ОГЮ3 – 67 батьків юнаків з ознаками залежності; ГПЮ3 – 24 батьків умовно здорових юнаків; ОГД3 – 69 батьків дівчат з ознаками залежності; ГПД3 – 27 батьків умовно здорових дівчат.

Під час аналізу отриманих даних за методикою «Аналіз сімейних взаємин» (Є.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицькіс (АСВ)) було узагальнено результати, отримані від респондентів, розраховано середній бал по групах досліджених, створено таблиці отриманих даних та побудовано профілі по контрольних та основних групах (рис. 1 та 2).

Порівнюючи профілі досліджених груп, можна констатувати, що графік груп порівняння тяжіє до низьких порівняно із діагностичними значеннями показників за всіма шкалами (рис. 1).

Аналізуючи отримані дані від контрольних груп респондентів, можна зауважити, що у віковій категорії від 14 до 15 років серед батьків юнаків (ГПЮ1) діагностуються занижені показники від діагностичного значення за шкалами гіпопротекція, ігнорування потреб дитини та нестійкість стилю виховання. Серед батьків дівчат (ГПД1) виявлено незначні прояви поблажливості та переваги дитячих якостей. У розгляді отриманих результатів від батьків респондентів у віковій категорії від 16 до 18 років серед батьків юнаків

Рис. 1. Профіль стилів сімейного виховання в групах порівняння очима батьків

Рис. 2. Профіль стилів сімейного виховання в основних групах очима батьків

(ГПЮ2) виявлено незначні прояви завищених вимог та заборон через мирні санкції, проєкція на дитину власних небажаних якостей та винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання. Серед батьків дівчат цієї категорії (ГПД2) виявлено прояви таких стилів виховання, як гіперпротекція, недостатність вимог-обов'язків дитини. Надмірність та недостатність вимог-заборон, надмірність та мінімальність санкцій, що свідчить про наявність такого негармонійного стилю сімейного виховання, як підвищена моральна відповідальність, а також виявлено прояви розширення сфери батьківських почуттів, проєкція на дитину власних небажаних якостей, винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання та перевагу чоловічих якостей. У розгляді отриманих результатів від батьків респондентів у віковій категорії від 19 до 21 року виявлено тяжіння профілю серед батьків юнаків (ГПЮ3) до низьких показників за шкалами надмірність вимог-обов'язків дитини та перевагу жіночих якостей, а серед батьків дівчат (ГПД3) вбачається тяжіння профілю до низьких показників таких стилів сімейного виховання, як нерозвиненість батьківських почуттів, винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання та перевагу чоловічих якостей. Таким чином, можна зазначити, що серед батьків респондентів груп порівняння є певні порушення у стилях сімейного виховання, при цьому графіки профілів тяжіють до низьких показників, що вказує на незначні прояви негармонічності у вихованні дитини.

У разі загального огляду профілю можна зазначити, що, на відміну від профілю груп порівняння досліджених, він тяжіє до високих показників за шкалами гіпопротекція та нерозвиненість батьківських почуттів у всіх вікових категоріях респондентів. Розглянемо детальніше показники у кожній із вікових категорій. Серед батьків респондентів у віковій категорії від 14 до 15 років (ОГЮ1 та ОГД2) прослідковуються високі показники за шкалами гіпопротекції, ігнорування потреб дитини, надмірність вимог-обов'язків, недостатність вимог-заборон до дитини, мінімальність санкцій, що свідчить про прояви таких типів негармонійного виховання, як емоційне відторгнення, гіпопротекція та жорстоке поводження з дітьми. Також у цій віковій категорії як серед батьків дівчат, так і серед батьків юнаків виявлено завищені показники за шкалою нерозвиненість батьківських почуттів та винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, слід також зауважити, що у цій віковій категорії виявлено перевагу чоловічих (у дівчат) та жіночих (серед юна-

ків) якостей. Також серед батьків юнаків (ОГЮ1) виявлено перевагу дитячих якостей.

Під час детального аналізу отриманих результатів від батьків респондентів у віковій категорії від 15 до 16 років як серед батьків юнаків, так і серед батьків дівчат (ОГЮ2 та ОГД2) і серед батьків респондентів у віковій категорії від 19 до 21 років (ОГЮ3 та ОГД3) виявлено завищені показники за такими шкалами опитувальника, як гіпопротекція, ігнорування потреб дитини, недостатність вимог-заборон до дитини, мінімальність санкцій, що свідчить про прояви таких типів негармонійного виховання, як емоційне відторгнення, гіпопротекція. Як і у попередній групі, у цій віковій категорії також виявлено завищені показники за шкалою нерозвиненість батьківських почуттів та винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, слід також зауважити, що по цих вікових категоріях виявлено перевагу чоловічих (у дівчат) та жіночих (серед юнаків) якостей. Слід зауважити, що серед батьків юнаків (ОГЮ3) виявлено ще високі показники за шкалою перевага дитячих якостей.

Висновки. Проаналізувавши профілі основних та груп порівняння, можна зазначити, що серед батьків респондентів основних груп виявлено прояви таких стилів негармонійного виховання, як емоційне відторгнення, гіпопротекція, в категорії від 14 до 15 років виявлено ще і жорстоке поводження з дітьми. Слід зауважити, що встановлено завищені показники за шкалами нерозвиненість батьківських почуттів та винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, а також прослідковується перевага чоловічих (у дівчат) та жіночих (серед юнаків) якостей, а серед батьків респондентів у вікових категоріях від 14 до 15 років та від 19 до 21 року присутні яскраві прояви переваги дитячих якостей. Отже, можна зазначити, що респонденти основних груп здебільшого надані самі собі, батьки не цікавляться ними і не контролюють. Відчувають на собі емоційне відторгнення батьків, що може призводити до того, що респонденти відчують себе перешкодою в житті батьків, які встановлюють у відносинах з ними велику дистанцію. Прослідковуються прояви переваги чоловічих (у дівчат) та жіночих (серед юнаків) якостей. А наявність винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання вказує на те, що виховання у цих сім'ях нагадує поле битви батьків, де вони можуть відкритіше виражати своє невдоволення один одним, керуючись «турботою про благо дитини», поблажливість одного батька призводить до відторгнення

або домінуючої гіперпротекції іншого. При цьому кожного із батьків цікавить не стільки виховання, скільки перемога над іншим. У крайньому варіанті виховання перетворюється на стиль виховання за типом «Попелюшки», що формує і підсилює риси епілептоїдності. Емоційно-лабільні, сензитивні та астено-невротичні підлітки демонструють декомпенсацію. І таке виховання особливо несприятливе за акцентуації гіпертичного, нестійкого і конформного типів.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на те, що сім'я є лише частиною мікро-

соціуму особистості, то дослідження соціальних чинників, які можуть стати факторами формування кібер-адикції, триватиме. Планується розглянути порушення стилів сімейного виховання очима дитини, а також дослідити взаємини в групах однолітків. На наш погляд, чим детальніше буде розглянуто взаємодію із найближчим соціумом кібер-адиктів, тим більше можливих соціальних чинників формування такої адикції буде відокремлено, що дасть змогу урахування їх у розробці профілактичних та психокорекційних заходів.

Список літератури:

1. Аймедов К.В., Асєєва Ю.О., Черевко М.О. Нехімічні залежності: сучасні тенденції. *Медична психологія*. 2017. Т. 12. № 1 (45). С. 13–19.
2. Бережнова Д.Б., Москаленко А.А. Влияние виртуальной среды на агрессивное поведение подростков. *Теоретические и практические аспекты социальной педагогики и психологии девиантного поведения*. 2017. С. 11–14.
3. Воронов Д.И. Компьютерная зависимость и социально-психологические закономерности ее проявления. *Вестник Череповецкого государственного университета*, 2013. № 3 (50), Т. 2. С. 167–171.
4. Гошовський Я.О., Максименко С.Д. Соціально-психологічна реабілітація неповносправної депривованої особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ : Логос, 2016. Т. 7. № 8. С. 221–227.
5. Засєкін А.А. Віртуальне спілкування як чинник особистісних змін студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.7. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ. 2012. 20 с.
6. Кушель І.Ю. Інтернет-залежність як актуальна проблема сучасної школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2015. №. 124. С. 86–89.
7. Лапач С.Н., Чубенко А.В., Бабич П.Н. Статистические методы в медико-биологических исследованиях с использованием Excel. Киев : Морионю 2001. 408 с.
8. Личко А.Е. Особенности саморазрушающего поведения при разных типах акцентуации характера у подростков. *Саморазрушающее поведение у подростков*. Ленинград, 1991. С. 9–14.
9. Маркова М.В. Адиктивный статус студентської молоді м. Києва: психосоціальний, клінічний та структурний аналіз. *Медична психологія*. 2013. Т. 8. № 3. С. 34–41.
10. Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.
11. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие. Самара : «Бахрах-М», 2002. 672 с.
12. Adel M. Mohammad A. Understanding compulsive social media use: The premise of complementing self-conceptions mismatch with technology. *Computers in Human Behavior*. 2016. P. 75–81.
13. Contena B., Yura L., Taddei S. Surfing on social network sites. *Computers in Human Behavior*. 2015. P. 30–37.
14. Peters C.S. Problematic usage among highly-engaged players of massively multiplayer online role playing games. *Cyber Psychology and Behavior*. 2008. Vol. 11 (4). P. 480–483.

Asieieva Yu.O. INHARMONIOUS STYLES OF FAMILY EDUCATION OF CYBER-ADDICTS (THROUGH THE EYES OF PARENTS)

Today cyber-addiction is the most common form of technogenic addictive personal realization, which is not surprising given the current level of development and abundance of products in the game industry. Therefore, the selection of risk factors is an important aspect of preventive activities in the field of prevention of addictive behaviour. Most often, social factors include the processes taking place in society, accessibility, degree of danger, responsibility, fashion, group influence, social disorientation in microsocial conditions. In order to identify social factors that may influence the formation of cyber-addictions, we paid attention to family relationships. Because the family is the closest and first circle of social interaction that has the greatest impact on the formation of personal qualities.

The purpose of the study is to identify the features of family parenting styles of cyber-addicts through the eyes of parents.

Research methods: bibliographic, historical and psychodiagnostic ("Family Relationship Analysis" (DIA) E.G. Eidemiller, V.V. Justitskis), as well as structured interviews and methods of mathematical and statistical data processing.

According to the results of the analysis it is possible to determine that among the parents of respondents of the main groups revealed manifestations of such styles of disharmonious upbringing as emotional rejection, hypoprotection, underdevelopment of parental feelings and conflict between spouses in the sphere of upbringing, children, and among the parents of respondents in the age categories from 14 to 15 years and from 19 to 21 years there are clear manifestations of the superiority of children's qualities.

Given that the family is only part of the micro-society of the individual, the study of social factors that may be factors in the formation of cyber-addiction will continue. In our opinion, the more detailed the interaction with the nearest society of cyber-addicts will be considered, the more possible social factors of formation of this addiction will be separated, which will allow to take them into account when developing preventive and psycho-corrective measures.

Key words: *cyber-addictions, non-chemical dependence, styles of family upbringing, social factors, cyber-addicts, micro-society.*